

Секція 1 **БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ**

УДК 657.21

Л.М. Янчева, канд. екон. наук
Н.С. Акімова, канд. екон. наук
Т.А. Наумова, канд. екон. наук

ОЦІНКА ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТЕЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ОБЛІКОВИХ ДАНИХ

Розглянуто питання оцінки дебіторської та кредиторської заборгованостей, а також особливості застосування різних методик дисконтування заборгованості.

Рассмотрен вопрос оценки дебиторской и кредиторской задолженностей, а также особенности применения разных методик дисконтирования задолженности.

The question of estimation of debtor and creditor debt and also feature of application of different methods of discounting of debt is considered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для здійснення нормальної виробничої або торгової діяльності підприємства постійно повинні здобувати необхідні матеріальні чи товарні цінності, а також здійснювати реалізацію своєї продукції або товарів. І саме на цій стадії в підприємства виникають різні широкі розрахункові взаємини як із постачальниками, так із покупцями й формується дебіторська або кредиторська заборгованість.

Високої достовірності інформації, що подається в бухгалтерській звітності, можна досягти, по-перше, через чітко і повно сформульований законодавцем порядок визначення й оцінки дебіторської та кредиторської заборгованостей як об'єкта бухгалтерського обліку, по-друге, за допомогою грамотного відображення їх у системі бухгалтерського обліку, відповідно до чинного стандарту бухгалтерського обліку і встановлених критеріїв якості. Це робить завдання оцінки боргових зобов'язань, а також вибір системи оцінок, що дозволяють адекватно подати розрахунки у фінансовій звітності, надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчать проведені теоретичні та практичні дослідження, питанням оцінки приділялася недостатня увага, унаслідок чого ускладнюється дотримання основних методичних принципів ведення обліку, спотворюється інформація про фінансовий стан підприємства, знижується ефективність прийняття управлінських рішень.

Окремі питання оцінки в бухгалтерському обліку знайшли своє відображення в роботах українських вчених та ближнього зарубіжжя: М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, С.Я. Зубілевич, В.В. Сопка, Н.М. Малюги, Л.Г. Ловінської, Є.В. Калюги, В.В. Качаліна, В.Ф. Палія, Р.С. Кужельного, В.Г. Лінника, Я.В. Соколова, В.Г. Швеця. Однак відсутність методології обліку в цьому напрямку вимагає додаткових досліджень.

Мета та завдання статті. Сьогодні не існує офіційно затверджених і загальноприйнятих методик оцінки дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Усі відомі методики можна розподілити на відомчі, авторські й розроблені практикуючими експертами-оцінювачами. Загальною рисою всіх методик є те, що оцінка дебіторської заборгованості передбачає проведення фінансового аналізу, що дозволяє "очистити" зобов'язання від безнадійних, агрегувати їх за різними критеріями і, застосувавши певні знижуючі коефіцієнти різного ступеня складності, привести вихідну величину боргових зобов'язань до ринкової чи ліквідаційної вартості. Актуальність проблематики дослідження, неоднозначність тлумачень і дискусійність багатьох питань за відсутності адекватної нормативної бази зумовили вибір мети цього дослідження.

Метою статті є вибір системи оцінок, що дозволяють адекватно подати розрахунки у фінансовій звітності, дослідження різних методик дисконтування дебіторської та кредиторської заборгованостей з визначенням найбільш прийнятної, яка задовольняє вимогам бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бухгалтерська концепція заснована на одержанні повної, достовірної та обґрунтованої інформації про майно і зобов'язання в грошовому вираженні. Основною метою бухгалтерської оцінки є створення умов для об'єктивного обчислення фінансових результатів діяльності організації. Отже, найбільшою мірою цій концепції відповідає історична, чи первісна (фактична), вартість об'єкта. У бухгалтерському обліку перевага віддається первісній вартості. Її також називають

фактичною собівартістю, що в англomовній редакції відповідає історичній вартості.

Величина дебіторської та, отже, і кредиторської заборгованостей визначається, виходячи з ціни, установленої договором між продавцем і покупцем.

Вимоги МСФО вказують, що оцінювати борги необхідно відповідно до ймовірності їх стягнення, тобто необхідно враховувати чинники, що впливають на ринкову вартість заборгованості: умови припинення зобов'язань (розрахунок коштами, цінними емісійними паперами, заліком зустрічних поставок товарів); терміни розрахунків, передбачені договорами; наявність забезпечення за відповідним зобов'язанням; наявність претензій від організацій щодо кількості та якості поставленої продукції; фінансовий стан організації контрагентів.

Відповідно до міжнародних стандартів активи і зобов'язання можуть оцінюватися такими методами: історична вартість, поточна вартість, реалізаційна вартість, дійсна вартість.

Застосування тих чи інших видів оцінок залежить, насамперед, від цілей і результатів, які бажають одержати користувачі інформації.

Відповідно до вимог національних стандартів і МСФО оцінка дебіторської заборгованості й відображення її у звітності мають відбуватися за так званою чистою вартістю реалізації, тобто за сумою коштів чи інших ресурсів або вигод, що реально може бути отримана в результаті її погашення.

Зобов'язання за розрахунками або кредиторська заборгованість згідно з національними стандартами і МСФО виникають із нормальної ділової практики, унаслідок юридично обов'язкового договору і мають бути визначені як суми, що належать кредиторам за розрахунками за товари чи послуги.

Розглядаючи оцінку як елемент бухгалтерського обліку, необхідно враховувати вплив тимчасового періоду на можливість оцінки зобов'язань підприємства. Усе частіше в сучасному бухгалтерському обліку перед підприємствами постає необхідність враховувати у своїй діяльності чинник тимчасової вартості грошей і відповідно виникає необхідність проводити оцінку в часі. Ця необхідність обумовлена тим, що факт зміни тимчасової вартості є актуальним як у період великих економічних криз, так і за умов тривалих періодів інвестування коштів. Так, у ході відображення у звітності довгострокових зобов'язань враховується тимчасова вартість грошей (time value of money – англ.) за дисконтованими оцінками майбутнього відтоку коштів. Короткострокові зобов'язання дисконтуванню не підлягають, оскільки різниця в часі між

виникненням і погашенням зобов'язання є незначною, отже, і величина відхилення номінальної величини від дисконтованої оцінки зобов'язання буде незначною, принаймні при невисоких і прогнозованих рівнях інфляції.

Необхідність оцінки в часі була зрозуміла і розглянута ще на початку ХХ сторіччя. Так, А.П. Рудановський першим чітко сформулював необхідність проведення оцінки з урахуванням чинника часу: "...рахівництво кожне явище сьогодення приводить у зв'язок з його минулим і майбутнім – враховує його значення і назад, і вперед" [3, с. 163].

На сучасному етапі розвитку необхідність проведення оцінки в часі зумовлена інфляцією, майбутньою невизначеністю, можливістю альтернативних вкладень.

Зобов'язання підприємства припускають відтік активів і, отже, їх оцінка на момент придбання відображає величину фактичних чи передбачуваних витрат. Оцінка зобов'язань, які виникають перед підприємством по майбутній вартості, характеризує суму передбачуваних вигод чи втрат. І, якщо організація ухвалює рішення про надання відстрочки платежу чи про реструктуризацію заборгованості, то дебіторська заборгованість має бути переоцінена із застосуванням дисконтування.

Дисконтування (discounting – англ.) являє собою процес визначення поточного еквівалента коштів, які очікується одержати у визначений час у майбутньому.

Під час проведення процедури дисконтування необхідно розв'язати наступні завдання:

- аналіз і прогнозування майбутніх грошових надходжень із точки зору їхньої структури, величини, часу і частоти надходження;
- визначення розміру ставки дисконтування, за допомогою якої буде розрахована майбутня вартість.

Особливу увагу необхідно звернути на визначення коефіцієнта дисконтування, який застосовується для оцінки майбутніх грошових потоків. Згідно з вимогами МСФО ставка дисконтування є ставкою до відрахування податків і відображає поточну ринкову оцінку грошей у часі з урахуванням усіляких ризиків, характерних для даного активу, крім ризиків, що не стосуються до пов'язаного з активом грошового потоку. У тому випадку, якщо ставка дисконтування визначається на основі даних, отриманих після розрахунку податків, необхідно проводити корегування для відображення ставки до відрахування податків. Така необхідність обумовлена тим, що не всі показники, які використовуються для визначення ставки дисконтування, підлягають оподатковуванню, отже, застосування цієї ставки буде некоректним.

Крім того, коефіцієнт має визначатися, виходячи з вартості грошей, з урахуванням чинника часу (time value of money). Якщо вартість майбутніх грошових потоків скорегована з урахуванням ризику, необхідно застосовувати безризикову ставку дисконтування і навпаки. Це дозволяє уникнути подвійного обліку ризику, пов'язаного з майбутніми грошовими потоками.

В обліку боргових фінансових активів і зобов'язань застосовується ефективна відсоткова ставка. За допомогою цієї ставки визначається поточна балансова вартість активу чи зобов'язання.

Під час визначення ефективної відсоткової ставки необхідно враховувати, що її величина згодом може змінитися дуже істотно. У цьому випадку для забезпечення достовірності поданих даних підприємство самостійно повинно робити розрахунки на підставі прогнозних даних. Варто враховувати, що згідно з вимогами МСФО прогнозний період не повинен охоплювати період, що перевищує п'ять років, крім тих випадків, коли це може бути виправдано у зв'язку з нестабільною економічною ситуацією в державі.

У МСФО під час застосування процедури дисконтування відсутнє поняття ефективної відсоткової ставки, але в IAS 18 зазначено, що процедура дисконтування майбутніх грошових надходжень може здійснюватися з використанням умовної відсоткової ставки, що розраховується двома способами:

- на підставі переважної відсоткової ставки для аналогічного фінансового інструмента з аналогічним рейтингом кредитоспроможності;
- на підставі відсоткової ставки, одержуваної шляхом порівняння номінальної суми винагороди по даній операції з вартістю реалізації товару, постаченого без відстрочки платежу на умовах оплати товару коштами.

Розглядаючи процедуру дисконтування, виходячи з концепції вартості грошей, у часі, необхідно враховувати можливість реінвестування коштів. Це означає, що гроші, отримані в будь-який момент часу, можна додатково розмістити за ставкою реінвестування. Цей чинник необхідно обов'язково враховувати, визначаючи ставку дисконтування, оскільки вона має не тільки відбивати очікування кредитора, але й відповідати ринковим ставкам прибутковості. Тобто, розглядаючи вартість грошей у поточному і майбутньому році, необхідно обирати таку ставку дисконтування, щоб на фондовому чи фінансовому ринках існував інструмент із порівняльною прибутковістю.

Застосування дисконтування дебіторської заборгованості робить більш адекватним структурування доходів за видами і їх розподіл за

періодами. Застосування дисконтування для розрахунків із покупцями у випадку виникнення відстрочки платежів автоматично приведе до зростання ціни контракту. При цьому варто враховувати, що з економічної точки зору таке збільшення суми контракту не можна вважати прибутком від реалізації, оскільки ця різниця являє собою відсотковий дохід, що має враховуватися протягом усього періоду відстрочки платежу. Якщо ж виторг визначається за номінальною вартістю, то у випадку значних затримок із погашення дебіторської заборгованості складно визначити реальну структуру доходів підприємства і відповідно реально оцінити його фінансовий стан у ході проведення аналізу діяльності.

Більшість авторів у своїх роботах і статтях посилаються саме на застосування методу "дисконтування грошових потоків". Різні автори передбачають різну символіку позначень параметрів формул, однак більшість змін мають лише стилістичний характер, трактування ж позначень є ідентичними. Розглядаючи метод оцінки дебіторської заборгованості шляхом дисконтування грошових потоків необхідно враховувати періодичність погашення зобов'язання.

Так, поточна вартість одиничного платежу буде визначатись за такою формулою [1]:

$$PV = \frac{FV}{(1+i)^n}, \quad (1)$$

де PV – поточна вартість платежу; FV – майбутня вартість платежу (номінальна сума грошової виплати); i – ставка дисконтування; n – кількість періодів, протягом яких очікується надходження (виплата) коштів.

Під час розгляду процедури дисконтування не варто забувати і про необхідність відображення результатів дисконтування в бухгалтерському обліку. У сучасному бухгалтерському обліку використовується метод нарахування під час визначення прибутку від реалізації та витрат.

Однак факт виникнення прибутку від реалізації не є моментом оплати, що приводить до виникнення різних зобов'язань і вимог, у тому числі й у вигляді дебіторської заборгованості. Особливо це стосується тих вимог і зобов'язань, що будуть погашені через значні проміжки часу і коштувати будуть дешевше свого номіналу настільки, наскільки сучасна вартість грошей дорожче їхньої майбутньої вартості до моменту погашення заборгованості. У зв'язку з цим, у разі несвоєчасного погашення дебіторської заборгованості має проводитись оцінка вартості дебіторської заборгованості з метою

визначення її реальної, ринкової вартості та для подальшої її реалізації.

Слід зазначити, що недоліком чинної системи бухгалтерського обліку в частині обліку процедури дисконтування є відсутність методології обліку. Отже, ускладнення виникають уже на стадії основ бухгалтерського обліку. Так, відображаючи в обліку процедури дисконтування, необхідно враховувати, що відповідно до діючої методики обліку прибутку визнається одноразово, а відповідно до МСФО – поступово, спочатку дисконтується частина прибутку, яка в подальшому збільшується на величину відкладеного доходу.

Проблема відображення результатів дисконтування в бухгалтерському обліку може бути вирішена шляхом проведення корегування облікових даних. Корегування можна здійснити одним із наступних способів:

- проведення сторнувального запису;
- створення регулюючого рахунка.

У ході проведення сторнувального запису необхідно враховувати момент часу, коли виникає необхідність проведення процедури дисконтування. Так, у разі виникнення заборгованості, щодо якої підприємство знає, що кошти будуть отримані вчасно, яка перевищує один рік, то процедуру дисконтування необхідно провести в момент виникнення заборгованості й за підсумками дисконтування бухгалтеру просто необхідно зменшити свою дебіторську заборгованість на суму дисконту. Аналогічним же чином буде відображатися результат дисконтування й у тому випадку, якщо підприємство довідається про продовження термінів погашення зобов'язання наприкінці року.

Необхідність створення спеціального регулюючого рахунка для обліку результатів дисконтування зумовлена тим, що для обліку зміни поточної вартості дебіторської заборгованості в стандартах бухгалтерського обліку відсутні які-небудь спеціалізовані рахунки, і це стосується не тільки обліку дебіторської заборгованості, але також обліку фінансових активів, які підлягають дисконтуванню. Тому питання створення спеціального регулюючого рахунка залишається відкритим.

У даному випадку вважаємо за необхідне до рахунка дебіторської заборгованості 36 "Розрахунки з покупцями та замовниками" необхідно передбачити окремий субрахунок для обліку операцій з дисконтування дебіторської заборгованості й у цілому структура субрахунків буде виглядати в такий спосіб: 361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями"; 362 "Розрахунки з іноземними

покупцями", 363 "Розрахунки з учасниками ПФГ"; 364 "Облік операцій з дисконтування дебіторської заборгованості".

Отже, відображення в бухгалтерському обліку процедури дисконтування дебіторської заборгованості буде виглядати в такий спосіб (табл.).

Таблиця – Облік процедури дисконтування

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
1. Відображення реалізації продукції		
Відображено виторг від реалізації	361	702
Нараховано податок на додану вартість	702	641
Списано собівартість продукції	902	282
2. Відображення результатів дисконтування		
Відображено величину дисконту	704	364
Зменшено фактичну величину дебіторської заборгованості на суму дисконту	364	361

Висновки. Таким чином, оцінка відіграє значну роль у бухгалтерському обліку як відповідно до міжнародних, так і українських стандартів бухгалтерського обліку та звітності. Тому перед підприємством постійно постає питання, як правильно оцінити той чи інший факт господарської діяльності. Слід зазначити, що міжнародні стандарти надають підприємствам значно більше свободи у методах оцінки і зміні наступної вартості активів. Це підтверджується тим фактом, що процедура дисконтування й формування резервів може застосовуватися до значної кількості господарських операцій.

Застосування дисконтованої вартості для бухгалтерського обліку позитивно впливає на якість звітної інформації, оскільки довгострокові фінансові активи й зобов'язання відображаються за їх ринковою вартістю, а в звіті про фінансові результати відображаються нарахування відсоткового доходу чи витрати за ефективною відсотковою ставкою, що цілком відповідає принципу економічної доцільності. Наслідком буде підвищення якості аналітичних даних, які будуть одержані за даними підприємства.

Список літератури

1. Ловінська, Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку [Текст] : монографія / Л. Г. Ловінська. – К. : КНЕУ, 2006. – 256 с.

2. Дебіторська заборгованість [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 : Наказ МФУ від 08 жовтня 1999 р. № 237. – Режим доступу : <<http://fin.at.ua/index/0-53>>.

3. Рудановський, О. П. Теория балансового учета. Оценка как цель балансового учета. Счетное исчисление [Текст] / А. П. Рудановский. – М. : МАКИЗ, 1928. – 176 с.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.

© Л.М. Янчева, Н.С. Акімова, Т.А. Наумова, 2011.

УДК 65.011.44

Н.М. Гаркуша, канд. екон. наук

Т.О. Сідорова, канд. екон. наук

І.В. Руденко, канд. екон. наук

ДІАГНОСТИКА ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Розглянуто сучасні методи діагностики потенціалу підприємства. Сформовано систему показників для оцінки його рівня. Запропоновано використання єдиного інтегрального показника рейтингової оцінки потенціалу.

Рассмотрены современные методы диагностики потенциала предприятия. Сформирована система показателей для оценки его уровня. Предложено использование единого интегрального показателя рейтинговой оценки потенциала.

The modern methods of diagnostics potential of the company. A system of indicators to measure its level. Proposed use of a single integrated indicator rated capacity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У значній мірі стан та результати діяльності підприємства залежать від його здатності до оптимального використання наявних ресурсів, тобто від його потенціалу. Поруч з тим еволюція будь-якої економічної системи ґрунтується на безперервному інноваційному процесі, що являє собою підготовку й здійснення інноваційних змін.

Таким чином, за наявного стану вітчизняної економіки є доцільним діагностування розвитку потенціалу окремого господарюючого суб'єкта, вивчення питань його впливу та взаємного зв'язку з інноваційними процесами. Це дозволить виявити "хворі"